УДК: 342.5:336.711(477)
DOI https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.45.05

Романюк Г. О.

РЕГУЛЯТОРНА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ НА РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У сучасних умовах трансформації фінансової системи України суттєво зростає роль небанківських фінансових установ, які виступають важливими суб'єктами ринку фінансових послуг. Цей сегмент включає страховиків, кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди, факторингові та лізингові компанії, платіжні установи тощо. Спліт-реформа фінансового нагляду змінила інституційний ландшафт регулювання: функції нагляду за небанківським сектором були передані Національному банку України. Це обумовило зростання значущості правового аспекту регуляторної діяльності Національного банку України у цій сфері. У світлі наближення до європейських стандартів та інтеграції в єдиний фінансовий простір Європейського Союзу особливої уваги потребує оцінка правової ефективності реалізації регуляторної політики Національного банку України.

Метою дослідження є комплексний правовий аналіз інструментів регуляторного впливу та наглядової діяльності Національного банку України на учасників ринку небанківських фінансових послуг, оцінка ефективності існуючих правових механізмів, а також розробка рекомендацій щодо їх удосконалення відповідно до міжнародних практик. Особливу увагу приділено дослідженню балансу між забезпеченням фінансової стабільності та створенням сприятливих умов для розвитку небанківського сектору.

Методологічну основу статті становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження. Зокрема, застосовано: метод системного аналізу, що дозволив виявити структурні особливості регуляторної та наглядової функцій Національного банку України; порівняльно-правовий метод для аналізу відповідності української нормативно-правової бази європейським стандартам; формально-юридичний метод, який дав змогу дослідити зміст нормативно-правових актів Національного банку України; метод правового прогнозування, що використаний для формулювання перспектив правового розвитку регуляторної політики.

У якості джерельної бази проаналізовано чинне законодавство України, включаючи спеціальні закони, постанови Національного банку України, аналітичні матеріали, висновки профільних комітетів Верховної Ради, а також публікації українських і зарубіжних науковців.

У ході дослідження встановлено, що Національний банк України виконує ключову функцію з ліцензування, нагляду та контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері фінансових послуг з боку небанківських надавачів фінансових послуг. Систематизовано інструменти впливу Національного банку України: планові та позапланові перевірки, пруденційні вимоги, застосування адміністративно-господарських санкцій, ведення публічних реєстрів. Також акцентовано на важливості впровадження ризик-орієнтованого підходу до регуляторної діяльності, що дозволяє зосередити ресурси на найбільш значущих загрозах фінансовій стабільності. Виявлено окремі прогалини у нормативному забезпеченні, зокрема щодо регулювання цифрових небанківських послуг.

На підставі отриманих результатів запропоновано напрями вдосконалення правової бази функціонування Національного банку України як мегарегулятора. До перспектив належить розвиток правових інструментів кіберрегулювання та співпраці з міжнародними фінансовими регуляторами, що дозволить забезпечити високу якість та ефективність нагляду за небанківським фінансовим ринком України.

Ключові слова: *інституційна спроможність, Національний банк України, державне регулювання, нагляд, регулятор.*

Постановка проблеми. У контексті трансформації фінансового сектору України та зростання значення небанківських надавачів фінансових послуг, постає нагальна потреба у належному нормативно-правовому забезпеченні їх регулювання та нагляду. Із передачею функцій державного регулювання та нагляду за небанківськими фінансовими установами до Національного банку України (реформа «Спліт»), актуалізувалося питання інституційної спроможності Національного банку України ефективно реалізовувати нові повноваження в межах правового поля.

Сьогодні існує низка викликів у правовому забезпеченні діяльності Національного банку України в цій сфері, серед яких – фрагментарність законодавчої бази, відсутність чітких правових механізмів взаємодії між регулятором і учасниками фінансового ринку, а також потреба у гармонізації національного законодавства з нормами Європейського Союзу. Недостатня врегульованість окремих аспектів наглядової діяльності може знижувати ефективність регуляторного впливу та створювати правову невизначеність для учасників фінансового ринку.

Таким чином, правовий аспект інституційної спроможності Національного банку України щодо державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором потребує глибокого аналізу та наукового осмислення з метою формування ефективної та узгодженої регуляторної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання фінансового сектору України, зокрема небанківського, знаходиться у фокусі наукової уваги вітчизняних та зарубіжних дослідників. Значний внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів регулювання фінансових ринків зробили такі науковці, як О. Д. Свіриденко, Т. А. Гусарова, А. В. Курбатов, які аналізують особливості правового статусу небанківських фінансових установ, повноваження регуляторів, а також процеси інтеграції до європейського фінансового простору.

Окремі аспекти наглядової функції Національного банку України, зокрема після зміни моделі фінансового нагляду в 2020 році, розглядаються у роботах В. С. Стельмаха, І. В. Міщенка, І. О. Слюсар. Проте, незважаючи на наявність окремих досліджень, системний правовий аналіз інституційної спроможності Національного банку України в нових умовах залишається недостатньо опрацьованим. Актуальним є дослідження правових викликів, з якими стикається регулятор у сфері нагляду за небанківськими надавачами фінансових послуг, а також пошук шляхів вдосконалення нормативного регулювання цієї сфери.

Метою статті є визначення правових аспектів та проблем, що впливають на інституційну спроможність Національного банку України у сфері державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором, а також обґрунтування напрямів удосконалення правового забезпечення цієї діяльності з урахуванням європейських стандартів регулювання.

Завдання дослідження: проаналізувати чинну нормативно-правову базу, яка регламентує діяльність Національного банку України у сфері державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором; виявити основні правові прогалини, що обмежують ефективність наглядової діяльності Національного банку України; оцінити рівень відповідності національного правового регулювання європейським стандартам та підходам до фінансового нагляду; визначити напрямки удосконалення правового механізму нагляду Національного банку України за небанківськими надавачами фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу. Інституційна спроможність Національного банку України у сфері державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором є однією з ключових складових забезпечення стабільності та розвитку фінансової системи країни. В умовах глобалізації та фінансових інновацій роль Національного банку України в контролі за діяльністю небанківських надавачів фінансових послуг стає ще більш важливою, оскільки фінансовий сектор за останні роки переживає значні трансформації, зокрема через активний розвиток фінансових технологій, зміну підходів до управління ризиками та появу нових видів фінансових послуг. Зазначені зміни вимагають від Національного банку України не лише адаптації до нових реалій, але й здатності своєчасно реагувати на виклики, що постають перед фінансовим сектором.

Законодавче підґрунтя для здійснення Національним банком України державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором є чітко визначеним і ґрунтується на ряді спеціальних законів та нормативно-правових актів. Спеціальні закони – це закони України, що встановлюють особливості правового статусу певних груп надавачів фінансових та/або супровідних послуг, надання окремих видів фінансових та/або

супровідних послуг, особливості здійснення окремих видів діяльності з надання фінансових та/або супровідних послуг, особливості державного регулювання та нагляду за діяльністю з надання фінансових та/або супровідних послуг або визначають правовий статус Регулятора [1].

До ключових нормативно-правових актів, які визначають правові засади державного регулювання та нагляду на ринку небанківських фінансових послуг, зокрема належать: Закон України «Про Національний банк України», який визначає основні функції Національного банку України, серед яких важливе місце займає державне регулювання та нагляд за небанківським фінансовим сектором, а також забезпечення фінансової стабільності; Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», що регулює діяльність небанківських надавачів фінансових послуг, встановлюючи вимоги до їх діяльності; Закон України «Про страхування», що регламентує діяльність страховиків, а також їх взаємодію з державними органами; Закон України «Про кредитні спілки», який визначає правовий статус кредитних спілок, регулює їх функціонування.

Правова основа державного регулювання та нагляду є не лише механізмом забезпечення законності та прозорості на ринку фінансових послуг, але й важливим інструментом для забезпечення фінансової стабільності, оскільки будь-які порушення з боку небанківських надавачів фінансових послуг можуть призвести до системних ризиків, що негативно позначаються на економічній ситуації в країні. У цьому контексті Національний банк України виконує функцію гаранта фінансової безпеки, що є особливо актуальним в умовах економічних змін та зовнішніх криз.

Інституційна спроможність Національного банку України в контексті державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором включає не лише наявність правової бази, а й ефективну організаційну структуру, сучасні методи моніторингу та аналізу ризиків, а також кадровий потенціал, здатний забезпечити належний рівень контролю за діяльністю небанківських надавачів фінансових послуг. Це важливі аспекти, оскільки без ефективного застосування законодавчих норм на практиці можуть виникати прогалини, що сприяють виникненню фінансових проблем та загроз для економічної стабільності.

Державне регулювання та нагляд за ринками небанківських фінансових послуг є ключовим елементом забезпечення стабільності та безпеки фінансової системи держави. Основною метою таких заходів є захист прав та інтересів вкладників, кредиторів і інших споживачів, а також запобігання кризовим явищам, які можуть порушити баланс та ефективність фінансового середовища. Цей принцип є важливим з огляду на функціонування ринків небанківських фінансових послуг, що включають значний спектр різноманітних фінансових інструментів і операцій, які можуть бути вразливими до ринкових коливань і невизначеності.

Державне регулювання фінансового сектору є сукупністю заходів, що здійснюються Національним банком України з метою захисту прав і законних інтересів клієнтів. Цей процес передбачає створення та вдосконалення нормативної бази, яка визначає принципи діяльності з надання фінансових та супровідних послуг, а також регулює діяльність надавачів таких послуг. Зокрема, Національний банк України, як регулятор, встановлює загальні принципи для діяльності небанківських фінансових установ, а також визначає порядок нагляду та контролю за дотриманням законодавчих вимог [2].

Нормативно-правове регулювання, що здійснюється Національним банком України, спрямоване на запобігання ризикам, які можуть виникнути внаслідок неналежного надання фінансових послуг. Це включає забезпечення прозорості діяльності фінансових установ, регулювання діяльності небанківських фінансових груп, а також контроль за відповідністю їхньої діяльності вимогам законодавства, що забезпечує правову визначеність та сприяє захисту прав споживачів фінансових послуг.

Державний нагляд за діяльністю небанківських надавачів фінансових послуг включає регулярний моніторинг фінансового стану таких організацій, перевірки їх відповідності нормативно-правовим вимогам, а також оперативне реагування на виявлені порушення.

Наглядова діяльність Національного банку України передбачає не лише здійснення планових та позапланових перевірок, але й моніторинг фінансової звітності, обстеження внутрішніх процедур і контролю, що мають запобігти фінансовим зловживанням, шахрайству або іншим порушенням у сфері надання фінансових послуг. Зокрема, важливим є отримання об’єктивної та достовірної інформації про діяльність небанківських установ, що дозволяє регулятору вчасно реагувати на ризики, забезпечуючи стабільність фінансової системи.

У межах реалізації повноважень у сфері державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором, Національний банк України виконує комплекс завдань, що мають за мету забезпечення ефективного функціонування, стабільності та динамічного розвитку фінансового ринку поза межами банківської системи. Ці завдання формують нормативно визначене ядро регуляторної політики та спрямовані на досягнення стратегічних цілей публічного управління у сфері фінансових послуг [3].

Серед основних завдань Національного банку України слід виокремити розробку та імплементацію єдиної державної політики у сфері регулювання фінансових послуг, що забезпечує нормативну уніфікацію та послідовність регуляторних підходів. Захист прав споживачів та учасників фінансового ринку, як важлива складова правової держави, реалізується через створення процедурних гарантій і наглядових інструментів, спрямованих на попередження порушень та забезпечення правового захисту.

До фундаментальних завдань також належить забезпечення структурної цілісності та функціональної ефективності ринку, що потребує як нормативної стабільності, так і адаптивної регуляторної політики. Формування сприятливого середовища для мобілізації фінансових ресурсів та їх ефективного розміщення передбачає створення умов для сталого інвестування та розвитку фінансових інструментів.

Національний банк України відіграє ключову роль у забезпеченні добросовісної конкуренції, недопущенні монополізації та зловживання домінуючим становищем. Одночасно важливим є забезпечення недискримінаційного доступу до фінансових послуг, що є необхідною умовою соціально-економічної інклюзії.

Юридично значущими є заходи з урегулювання конфліктів інтересів, які становлять загрозу не лише для окремих учасників ринку, а й для системної стабільності в цілому. До зазначеного комплексу завдань долучається також сприяння фінансовій стабільності та протидія накопиченню системних ризиків, що вимагає застосування як макропруденційних, так і мікропруденційних механізмів.

Контроль за додержанням вимог законодавства та регуляторних актів є інструментом забезпечення правопорядку та запобігання фінансовим правопорушенням. Особливої уваги заслуговує підвищення прозорості функціонування фінансового ринку, що передбачає публічність звітності, відкритість регуляторних процедур та доступність інформації для всіх зацікавлених сторін.

Не менш важливою є інтеграція у європейський фінансовий простір, що передбачає імплементацію acquis communautaire, адаптацію регуляторних норм до стандартів Європейського Союзу та забезпечення взаємної сумісності фінансових систем. Водночас просвітницька діяльність Національного банку України у сфері фінансової грамотності сприяє підвищенню рівня обізнаності споживачів та зміцненню культури відповідального користування фінансовими послугами.

Наостанок, важливою складовою діяльності регулятора є забезпечення відкритих, правових і збалансованих відносин з учасниками ринку, що включає своєчасний обмін інформацією, правову визначеність процедур та створення умов для ефективного діалогу в межах чинного законодавства.

З огляду на динамічний розвиток ринку небанківських фінансових послуг, особливо в контексті посилення ролі технологічних інновацій та фінансових послуг онлайн, Національний банк України стикається з новими викликами щодо ефективності державного регулювання та нагляду за небанківськими надавачами фінансових послуг. Потрібна постійна

адаптація законодавчої бази, що дозволяє забезпечити правову визначеність та підтримувати високу якість нагляду.

Зокрема, в умовах інтеграції фінансових технологій та розвитку нових моделей бізнесу, таких як фінансові платформи та криптовалюти, важливо забезпечити баланс між інноваційністю та надійністю регулювання. Одним із важливих аспектів є підвищення прозорості діяльності небанківських надавачів фінансових послуг, розвитку механізмів контролю за ризиками, а також удосконалення процедур взаємодії між регулятором та фінансовими установами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інституційна спроможність Національного банку України у сфері державного регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором є критично важливою передумовою стабільного функціонування та розвитку фінансової системи держави. У результаті дослідження встановлено: правова база, яка регулює діяльність Національного банку України як регулятора небанківського сегменту, є достатньо розвиненою та охоплює основні аспекти взаємодії між регулятором і небанківськими надавачами фінансових послуг.

Національний банк України ефективно реалізує свої повноваження через впровадження сучасних підходів до моніторингу, аналізу ризиків і нормативного регулювання, що дозволяє забезпечити належний рівень прозорості та законності на фінансовому ринку. Значну увагу приділено також захисту прав споживачів фінансових послуг та забезпеченню чесної конкуренції на ринку.

Водночас, з урахуванням динаміки трансформацій у фінансовому секторі, зокрема активного розвитку фінансових технологій, цифрових платформ і нових моделей бізнесу, Національний банк України потребує постійної адаптації своїх регуляторних підходів та нормативно-правової бази до нових викликів. Це включає інтеграцію інновацій, посилення прозорості та вдосконалення механізмів контролю за небанківськими надавачами фінансових послуг.

Таким чином, інституційна спроможність Національного банку України має забезпечувати не лише відповідність сучасним викликам, але й випереджальну реакцію на потенційні ризики, сприяючи формуванню стійкої, конкурентоспроможної та інтегрованої у світовий фінансовий простір системи нагляду за небанківським фінансовим сектором.

Використана література:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 28.04.2025).
2. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14 груд. 2021 р. № 1953-IX. *Верховна Рада України*. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text (дата звернення: 28.04.2025).
3. Про Національний банк України : Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV. *Верховна Рада України*. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text (дата звернення: 28.04.2025).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Law of Ukraine No. 254k/96-VR, June 28, 1996. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no. 30, art. 141. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (accessed April 28, 2025) [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2021). Pro finansovi posluhy ta finansovi kompanii [On Financial Services and Financial Companies]: Law of Ukraine No. 1953-IX, December 14, 2021. Zakonodavstvo Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text (accessed April 28, 2025) [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine (1999). Pro Natsionalnyi bank Ukrainy [On the National Bank of Ukraine]: Law of Ukraine No. 679-XIV, May 20, 1999. Zakonodavstvo Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text (accessed April 28, 2025) [in Ukrainian].

Romaniuk H. The regulatory role of the National bank of Ukraine in the non-banking financial services market: a legal perspective

In the context of the ongoing transformation of Ukraine’s financial system, the role of non-banking financial institutions has significantly increased, positioning them as vital actors in the financial services market. This segment includes insurers, credit unions, financial companies, pawnshops, factoring and leasing companies, payment institutions, among others. The “split” reform of financial supervision has reshaped the institutional landscape of regulation, transferring supervisory responsibilities over the non-banking sector to the National Bank of Ukraine. This shift has underscored the importance of the legal aspect of the National Bank’s regulatory activity in this area. In light of Ukraine’s approximation to European standards and integration into the single financial area of the European Union, assessing the legal effectiveness of the National Bank’s regulatory policy implementation has become particularly important.

The purpose of this study is to conduct a comprehensive legal analysis of the regulatory tools and supervisory activities employed by the National Bank of Ukraine concerning the non-banking financial services market participants. The study evaluates the effectiveness of existing legal mechanisms and proposes recommendations for their improvement in line with international practices. Special attention is devoted to exploring the balance between ensuring financial stability and fostering favorable conditions for the development of the non-banking sector.

The methodological framework of the article is based on general scientific and specialized legal research methods. Specifically, it employs the method of system analysis to identify structural features of the National Bank’s regulatory and supervisory functions; the comparative legal method to analyze the compliance of Ukraine’s regulatory framework with European standards; the formal legal method to examine the content of normative acts issued by the National Bank of Ukraine; and the legal forecasting method to propose prospective developments in regulatory policy. The source base includes current Ukrainian legislation, special laws, National Bank resolutions, analytical materials, conclusions of relevant parliamentary committees, as well as publications by Ukrainian and international scholars.

The research establishes that the National Bank of Ukraine plays a key role in licensing, supervision, and legal compliance monitoring within the financial services sector, especially for non-banking entities. The study systematizes the regulatory tools of the National Bank of Ukraine, such as scheduled and unscheduled inspections, prudential requirements, administrative and economic sanctions, and the maintenance of public registries. It also emphasizes the importance of a risk-based regulatory approach that prioritizes resources on the most significant threats to financial stability. Certain regulatory gaps are identified, particularly in the governance of digital non-banking services.

Based on the findings, the article proposes directions for enhancing the legal framework of the National Bank of Ukraine’s operation as a mega-regulator. Prospective developments include the evolution of legal instruments for cyber-regulation and increased cooperation with international financial regulators, aimed at ensuring high-quality and effective supervision of Ukraine’s non-banking financial market.

Key words: *institutional capacity, National Bank of Ukraine, state regulation, supervision, regulator.*